

שבועת הרופאים כנגד החובה למסור מידע רפואי בבית דין

וְנִפְשׁ כִּי תִחָטֵּא וְשִׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד אוֹ רֹאֶה אוֹ יָדַע אִם לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עֹנוֹ
(ויקרא ה, א)

מפסוק זה אנו לומדים כי קיימת חובה על כל אדם היודע דבר מסויים שיש לו השפעה על תהליך משפטי, לבוא ולהעיד בבית הדין.

כך מתאר בספר החינוך (מצוה קכב) מצוה זו:

"להגיד העדות בפני הדיינים בכל מה שנדעהו, בין שיתחייב בעדות מיתה או ממון המועד עליו, או שיהיה הצלתו בממונו או בנפשו, שנאמר "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו", בכל ענין חובה עלינו להגיד העדות לפני הבית דין.

ואולם חילוק יש בין דיני ממונות לדיני נפשות ושאר איסורין שבתורה, שבדיני ממונות אין אדם חייב להעיד עליהם מעצמו אלא אם כן יתבענו בעל הדבר או בית דין, ובדיני נפשות ובעדות שאר איסורין שבתורה כגון שראה אחד שעבר על איסור, וכן בעדות נפשות כגון שראה מי שהרג חברו, או בעדות מכות שהכה האחד את חברו, בכל זה חייב אדם לבוא מעצמו ולהגיד העדות לפני הבית דין. כדי לבער הרע ולהפריש בני אדם מאיסור.

משרשי המצוה, לפי שיש במצוה זו תועלת גדולה לבני אדם, אין צריך להאריך בהם, כי ידועים הדברים לכל רואי השמש".

האם חובה זו קיימת גם במקרה של עד אחד, או דווקא בשני עדים? הפוסקים דנים בכך¹. יש שכתבו לבאר מדוע יהיה חיוב כזה גם על עד יחיד, על פי דברי הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רצו):

"היא שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו. כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו. או יהיה גוי משתדל

¹ עיין ערוך השולחן חושן משפט סימן כח, ה, ועוד.

להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה (ויקרא יט) "לא תעמוד על דם רעך". וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה, כי הוא רואה ממון חבירו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת, וכבר בא בזה הענין גם כן "אם לא יגיד ונשא עונו", ולשון ספרא: "מניין אם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליה, תלמוד לומר: "לא תעמוד על דם רעך"..."

לאור דברי הספרא עליהם מתבסס הרמב"ם, שחובה זו מבוססת גם על מצות "לא תעמוד על דם רעך" שבדאי מחייבת גם את היחיד, כתב התורה תמימה (בפרשתנו) כי פשוט הדבר שהחובה קיימת גם על היחיד. לכך משמעות בנידון שלנו, בו אנו מבררים את חובתו של הרופא היחיד.²

ישנן שתי סיבות מרכזיות לחשוב על הרופא כגורם שיש להחריגו מהחובה הכללית לבוא ולהעיד בפני בית הדין כל דבר שהוא יודע ויש לו משמעות משפטית.

• שבועת הרופאים

אחד העוגנים המרכזיים באתיקה הרפואית מימים ימימה, היא שבועת הרופאים, מיסודו של היפוקרטס. בשבועה זו נאמר: "כל אשר אראה או אשמע תוך כדי הטיפול ואפילו מחוץ לטיפול, ושלא נועד להפצה, אשמור לעצמי, ואתבייש לדבר על הדברים הללו עם אחרים". ניסוחים דומים מופיעים גם בגרסאות אחרות של שבועות רופאים מכל הדורות. סטודנטים לרפואה נהגו במשך מאות שנים לדקלם או לחתום על שבועת הרופאים, ובכך להתחייב לכללי האתיקה שהיא מייצגת.

ואכן, משחר ימי מקצוע הרפואה מלוא אותה כללים נוקשים העוסקים בחיסיון הרפואי, ובצורך להבטיח כי מידע שהרופא נחשף אליו, לא יעבור הלאה לשום גורם ובשום מצב. מטרתו העיקרית של החיסיון הרפואי היא לאפשר מתן אימון מלא בין הרופא למטופל, דבר בעל משמעות מכרעת על טיב הטיפול.

שתי שאלות עולות על הפרק בעקבות כך:

1. במקרה של שבועה, האם שבועת הרופאים אכן מונעת מן הרופא לבוא ולהעיד בבית הדין, למרות החובה הכללית להעיד בבית הדין כל פרט מידע שהוא בעל משמעות – וכפי שנלמד מפרשתנו?
2. גם ללא איסור השבועה: האם העיקרון האתי העומד מאחורי עיקרון החיסיון הרפואי איננו נפגע כאשר הרופא יבוא להעיד בבית הדין? ככל שאנו רואים את הפתיחות בין הרופא למטופל

² יש חולקים על דבריו, ואין כאן מקום להאריך בזה. ראה לדוגמא את דברי התומים להלן, ובהערה 5.

כגורם משמעותי לטיפול, האם אין לנו לחשוש מפגיעה בטיפול הרפואי כתוצאה מכך שהמטופל ידע כי הרופא עלול להעיד על מצבו הרפואי בבית הדין?

בשורות הבאות נעסוק בשאלה הראשונה בלבד, ולא נוכל להיכנס במסגרת מצומצמת זו לשאלה השנייה, שהיא שאלה חשובה הנוגעת למדיניות וליחס הכללי שנדרש להשיג בין רופאים למטופליהם. בהיבט מסויים של שאלה זו עסקנו בעבר, במאמרנו לפרשת ויצא.³ גם במסגרת השאלה הראשונה לא נפרט את מכלול השיקולים⁴ בהקשר זה, אלא נתייחס לשני שיקולים מרתקים שהובאו בדברי שנים מגדולי פוסקי דורנו: הרב אליעזר יהודה ולדנברג, והרב יוסף שלום אלישיב, זצ"ל.

• תוקפה של השבועה למול החובה להעיד

כעיקרון, אם אדם נשבע למישרין שלא להעיד על חברו, זוהי שבועת שוא, שבטלה מאליה ואינה צריכה התרה, כמבואר בשבועות (כט, א).

הפוסקים על שולחן ערוך חושן משפט סימן כח, כתבו בשם מהר"י וייל: "דאם שום עד יאמר, שאין רשאי להעיד, מחמת שקיבל עליו בסוד שלא לגלות הדבר, אז בעל דין יתיר לו [אותו בעל דין שאמר לו בסוד שלא לגלות הוא עצמו יתיר לו, וכן הוא שם במהרי"ו] לגלות הדבר". ויש לעיין, מה הדין כאשר הוא אינו מוכן להתיר לו? ובאמת הט"ז והאמרי ברוך כותבים, שלמעשה אין צריך התרה, והשבועה אינה תקפה, וזאת על פי מה שמבואר ברמ"א (יורה דעה הלכות שבועות סימן רלט, ז): "יש אומרים, שהנשבע שלא לגלות לחבירו דבר שיצילנו מן ההפסד, הוה נשבע לבטל מצוה ואינו חל (ב"י בשם הרא"ש כלל י"א)". ועיין שם עוד. וכמובן שבנידון דידן שמלבד החובה להציל ממון חבירו יש גם חובה גמורה ומצוה מן התורה להעיד בבית הדין כל דבר שידוע ויש בו תועלת – שלא יהיה צורך בהתרה, אפילו שנשבע לחבירו שלא לספר זאת.

מסכם נקודה זו הציץ אליעזר (חלק יג סימן פא אות ב): "אותו הדבר ברופא שמבטיח לחולה או שנשבע על כך שלא להעיד לרעתו, ושלא לגלות דבר שיציל את חבירו מן ההפסד כשיצא לו מזה רעה... הוה ליה נשבע לבטל מצוה ולא חלה השבועה, ומותר וגם חייב להעיד".

³ מאמר זה, כמו שאר המאמרים על פרשיות השבוע, נגיש באתר בית המדרש להלכה ורפואה.
⁴ לדוגמה: האם יש להתייחס לשבועת הרופאים כשבועה גמורה מצד תוכנה, או מצד אופן ההתחייבות לה על ידי חתימה על טופס כתוב שלה, או על ההבדלים בין גרסאות שונות של השבועה, ומנהגים שונים בבתי ספר לרפואה.

• בין שבועה פרטית לשבועת הרופאים

זאת במקרה של שבועה פרטית במקרה מסויים. אך למעשה, בנוגע לתוקפה של שבועת הרופאים ייתכן הבדל.

התומים (סימן כח ס"ק א)⁵ כותב לחלק בין מקרה שהאדם נשבע שלא להעיד בבית הדין דבר מה, שאז "אם נשבע שלא להעיד הוה ליה נשבע לבטל המצוה ולא חל שבועתו", לבין מקרה שבו נשבע באופן כללי שלא לספר נתונים מסויימים לשום אדם בעולם, ובית הדין בכלל, שאז "מיגו דחל לאמירה לשאר אדם, חל נמי על אמירה לבית דין". כלומר – מאחר שהשבועה לא נועדה לסתור מפורשות למצוות "אם לא יגיד", אלא נאמרה באופן כללי ורק כוללת גם את בית הדין, השבועה תקפה.⁶

לפי זה – ייתכן שהשבועה חלה גם בנידון של שבועת הרופאים, שהרי היא כוללת איסור על מסירת מידע רפואי לכל גורם שיהיה, ואינה אוסרת רק על מסירת מידע לבתי הדין!

בציץ אליעזר שם, כותב חידוש גדול במטרה לחלק בין הנידונים: "נראה לי דאפילו הכי, היות דאף על פי שחל ב'כולל' (כלומר ששבועה חלה באופן בו היא אוסרת על מסירת המידע גם לגורמים אחרים מלבד בית הדין. י.ש.), מכל מקום הא עבירה בידו על שנשבע לבטל מצוה! לכן, מסתבר שהרופא, ובפרט הרופא הדתי, לא כיוון כלל בשעת שבועתו לכלול בה גם שלא לגלות דבר שבהימנעותו עבירה בידו [אלא אדרבא, אילו זכר מדבר זה היה מכוון בפירוש שלא לכלול זאת], ולכן יוכל שפיר להעיד עדות בבית דין, וכן לגלות כל דבר שיש מצוה בידו לגלות זאת.⁷

• שבועה שקדמה לידע החסוי

אמנם, הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מוריה אלול תשנ"ח עמ' סג) הביא ראיה נפלאה ביותר, שמכוחה הוא מייסד חילוק מחודש בדין זה.

הגמרא (במסכת יומא פד, א) מספרת:

רבי יוחנן חש בצפידנא [סוג של מחלת שיניים וחניכיים חמורה], אזל גבה דההיא מטרוניתא, עבדא ליה מלתא חמשא ומעלי שבתא [הלך לאשה נוכרית נכבדת אחת, וטיפלה בו ביום חמישי ושישי]. אמר לה: בשבת מאי? אמרה ליה: לא צריכת [לא תצטרך, הטיפול הסתיים]. - אי מצטריכנא מאי? - אמרה ליה: אישתבע לי דלא מגלית [שאל אותה: ומה אעשה אם בכל זאת

⁵ לאחר שמבאר את דעתו שבעד אחד אין איסור "אם לא יגיד", אלא מדיני שמים, עיין שם.
⁶ עיין שם, שהדבר תלוי בשני תירוצי התוספות בשבועות כד, א ד"ה אלא הן. פוסקים נוספים בסימן כח מביאים חילוק זה להלכה.
⁷ עיין שם, שמוסיף שמומלץ בכל זאת להתיר את השבועה על ידי חרטה.

אצטרך טיפול בשבת, ולא אוכל להגיע אלייך? אמרה לו: אגלה לך מהו הטיפול, אבל תישבע לי שלא תגלהו לאף אדם]. - אישתבע: לאלהא דישראל לא מגלינא. נפק דרשה בפירקא. - והא אישתבע לה! לאלהא דישראל לא מגלינא, הא לעמו ישראל מגלינא [נשבע לה: לאלוקי ישראל – לא אגלה! בשבת, בדרשתו, גילה את הסוד הרפואי לכולם. מקשה הגמרא: כיצד גילה? והרי נשבע לה! עונה הגמרא, שבכוונה התחכם רבי יוחנן בשבועתו, ואמר "לאלוקי ישראל איני מגלה", אבל לבני אדם – אני מגלה, משום שיש בזה מצווה שידעו כיצד להתרפאות]. עד כאן הגמרא.

והתמיהה עולה מאליה: מה קשה לגמרא כיצד גילה רבי יוחנן את הסוד, הרי השבועה לא חלה כלל, כפי שלמדנו ששבועה הסותרת למצווה אינה חלה!

על תמיהה זו מתרץ הרב אלישיב תירוץ מקורי. לדבריו, הדין שאין נשבעין לבטל המצוה משמעותו, שאדם אינו יכול לכבול עצמו מלקיים את המצוה על ידי שבועה, כגון "שלא ישב בסוכה" וכדומה. וכן אם ידועה לו תרופה מסוימת שיכול על ידיה לרפא, יש עליו מצוה ואינו יכול להשבע שלא לגלותה. וזאת משום שבשעת השבועה הוא מחויב במצוה ואינו יכול לבטל חיובו על ידי שבועה. אבל במקרה של ר' יוחנן, בשעת מעשה השבועה אינו מבטל מצוה, מפני שכל עוד לא נשבע - אינו יודע הרפואה, ולא ידע עליה, ואם כן, בשעה שנשבע אינו מבטל שום מצוה, ורק אחר שנשבע ונודעה לו התרופה - נתחייב במצוה, ועכשיו הוא מנוע מלקיימה, כיון שיש עליו שבועה. מצב כזה הוא כשאר איסורי תורה שאסור לאדם לעבור בכדי לקיים מצוה.

לפי חידושו זה, כותב הרב אלישיב במקרה בו נשאל, הנוגע לאשה שנבדקה אצל רופא, והוא נשבע לה שלא יגלה לזר את מחלתה, ולאחר שנישאה ועמדה להתגרש הזמין בית הדין את הרופא לעדות על מחלת האשה. האם מותר לו להעיד?

לאור החילוק שביאר – הוא פוסק לאיסור. השבועה חלה מפני שבשעת השבועה לא היה סוד כלשהו שהיה ידוע לו, ואותו הוא נמנע מלספר. באופן זה אין הדבר נחשב כשבועה לבטל מצווה, והשבועה מחייבת.